

**OSMANLIDAN KALAN BİR GELENEK: BOSNA ile KONYA
BÖLGESİ KİLİMLERİNİN MOTİF ve KOMPOZİSYON
ÖZELLİKLERİ**

**A TRADITION FROM OTTOMAN: THE MOTIFS AND
COMPOSITION CHARACTERISTICS OF THE BOSNIA RUGS AND
THE KONYA REGION RUGS**

*Ahmet AYTAÇ**

*Hatice Feriha AKPINARLI***

Özet

El Sanatları içerisinde geleneksel tekstiller grubuna ait olan kilim dokumacılığı, evrensel bir dil kazanarak Anadolu'dan Balkanlara yayılmıştır. Günümüzde halen dokunan Bosna kilimleri buna iyi bir örnek durumundadır.

Yugoslavya sonrası kurulan Bosna-Hersek'te kilim dokumacılığı Osmanlıdan beri devam eden kültürel bir gelenektir. Geleneksel özelliği yoğun olan halen kilim dokumaya devam edilen Konya bölgesi kilimleri ile Bosna kilimleri motif ve kompozisyon özelliklerinin incelenmesi araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Araştırmada alan çalışması doğrultusunda Saraybosna'da ve Konya ilinde tespit edilen kilimler üzerinde çalışılmıştır. Makale de Bosna kilimleri desen yapıları, renk motifleri ve kompozisyon özellikleri bakımından değerlendirilecek ve Konya bölgesi kilimleri ile karşılaştırılacaktır.

Anahtar kelimeler: Sanat, dokuma, kilim, desen, motif, Osmanlı.

Abstract

Rug weaving, which belongs to the traditional textiles group in handicrafts, has spread from Anatolia to Balkans by gaining a universal language. Bosnia rugs which are still being weaved today are a good example.

Rug weaving in Bosnia and Herzegovina, which was established after Yugoslavia, is a cultural tradition that has been going on since the Ottoman Empire. The aim of this study is to examine the motif and composition characteristics of Bosnian rugs and rugs of the Konya region where traditional features are still intense.

In the study, the rugs identified through field study in Sarajevo and Konya were examined. In this article, Bosnian rugs will be evaluated in terms of pattern structures, color motifs and composition characteristics and compared with the rugs of Konya region.

* Dr., Selçuk Üniversitesi, Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Konya.
cicimsumak@gmail.com

** Prof. Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Ankara.
ferihaak@gmail.com

Ahmet Aytaç, Hatice Feriha Akpınarlı
Osmanlıdan Kalan Bir Gelenek: Bosna İle Konya Bölgesi Kilimlerinin Motif ve
Kompozisyon Özellikleri

Key words: Art, weaving, rug, pattern, motif, Ottoman

GİRİŞ

Sanat bir anlamda yaşanan duygunun insanlığa aktarımıdır. Sanat düşüncelerin, duyguların ifade edilme biçimidir. Bir anlamda hayatı paylaşmaktır. Sanat, salt ve yalın kelimelerle tasvir edilemeyecek bir iletişim ya da iletişim dilidir aynı zamanda.

“Bir ulusun kültürel kişiliğinin en canlı ve anlamlı belgeleri de el sanatlarıdır”¹. Toplumun süsleme ve süslenme biçimlerinde, el sanatlarına olan duyarlılığını görmek mümkündür². El sanatları temelinde ihtiyaçtan kaynaklı olarak üretilmiş ve geleneği olan faaliyet olarak tanımlanabilir. İnsanoğlu tarih boyunca estetik değer yargılarını üretimlerine yansıtmıştır. Kullandığı tüm eşyalara şekil, form, biçim verirken renk ve desenlerle de süslemiştir³. Dokuma sanatlarının en ince işlerinden olan kilim, yüzyıllardır Anadolu’dan dünyaya ulaşmaktadır. Günümüze kadar devamlılığını sürdürmeyi başaran kilim dokumacılığı günümüzde hala önemlidir.

Dokuma sanatının tarihçesi binlerce yıl öncesine dayanır. Veriler halı ve düz dokuma sanatının Orta Asya’da Türklerin yaşadığı bölgede ortaya çıktığı ve geliştiği yönündedir⁴. Bu bağlamda tekstil sanatına bakıldığında tarihten gelen dokumacılık kültürü ile yoğrulmuş, üstüne estetik değerler eklenerek, özgün tasarımlar ortaya konulmuştur⁵. Kilim gelenekli Türk sanatında oldukça önemlidir.

Kaşgarlı Mahmud’un Divanü Lügati- Türk adlı eserinde halı-kilim gibi yere serilen yaygıların tamamına ‘kıviz-kiwiz’ denildiği, 19. yüzyıl metinlerinde ise kilim olarak geçtiği belirtilmiştir⁶. Ayrıca yerleşik toplumların aristokrat sınıfları tarafından kullanılmadıklarından ve nesilden nesile korunarak aktarılan değerli malları arasında da yer almadıklarından

¹ M Onuk, Taciser, *Osmanlı’dan Günümüze Oyalar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2005, s. 1.

² Akpınarlı, Feriha ve Yalçın, Mahmut, “Doğu Anadolu Halı Yastıklarındaki Motif Özelliklerinin İncelenmesi”, *III. Uluslararası Türk El Dokumaları /Tekstil) ve Gelenekli Sanatlar Kongresi*, Konya: 2011, s. 271-278.

³ Aytaç, Ahmet ve Bahargülü, Nurcan, “Osmaniye Karatepe’de Bir Kilim Kooperatifi”, *VII. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi Ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri*, Bakü, 2017, s. 229-229-234

⁴ Yetkin, Şerare, *Türk Halı Sanatı*, Ankara, 1991, s. 11.

⁵ Ölmez, Filiz Nurhan ve Çotaoğlu, Canan, Türkiye’de Tekstil Sanatı ve Kadın Sanatçılar. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, 2(2), s. 97.

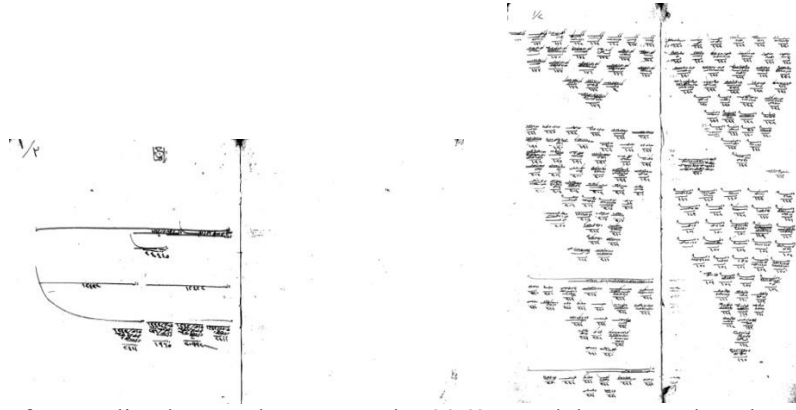
⁶ Ögel, Bahattin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. III, Ankara, 1978, s.149.

eski devirlere ait örnekler hemen hemen yok gibidir⁷ ve günümüzde el üretimi dokumalar sayıları azaldıkça daha da değer kazanmaktadır⁸.

Orta Asya'dan takiple Türklerle birlikte dünyaya yayılan kilim günümüzde kısmen de olsa hala bir Osmanlı geleneği olarak Bosna'da sürmektedir.

Yugoslavya sonrası Bosna-Herkes adını alan ülkenin başkenti Saraybosna'dır. Ülkede Boşnakça, Hırvatca, Sırpça ve Türkçe konuşulmaktadır.

Bosna Hersek Ulusal Müzesi'nde de örneklerinin görülebileceği Bosna kilimlerinin kökeni Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde de konuyla alakalı pek çok belge bulunmaktadır.

Fotoğraf: 1, Maliyeden Müdevver Evrakı, 3362 Gömlek Numaralı Belge.

Maliyeden Müdevver Evrakı, 3362 Gömlek Numaralı Belge, 'Musul, Bosna, Belgrad, Samakocuk, İstanbul, Konya, Halep, Podgoriçe, Saruhan, Köstendil, Amasya, Kastamonu, Şam, Erzurum, Edirne, Kars, Kıbrıs, Tokad, Tırhala, Yanya, Trabzon, Ankara, Selanik, Divriği Ve İnebahtı gibi müteaddid eyalet, kiva ve kazalarla bazı cemaatlerde muhtelif zevat ve eşhas uhdesinde bulunan cizye, gümrük, bac-ı Pazar, ihtisab, boyahane, tahmis-i kahve, has, yüzdecıyan, irsaliye, damga-i kirpas ve akmişe, beytülmal-i amme ve hassa, irsaliye ve sair mukataatın teslimat hususlarıyla sair umur ve

⁷ Acar, Belkıs, Belpınar, *Kilim-Cicim-Zili-Sumak, Türk Düz Dokuma Yaygıları*, İstanbul, 1982, s. 13.

⁸ Soysaldı, Aysen ve Balkanal, Zeynep, *Burdur'da Yapılan Bir El Dokuması İbecik Bezi*, III. Uluslararası Türk El Dokumaları /Tekstil) ve Gelenekli Sanatlar Kongresi. Konya, 2011, s. 149-156.

Ahmet Aytaç, Hatice Feriha Akpınarlı
Osmanlıdan Kalan Bir Gelenek: Bosna İle Konya Bölgesi Kilimlerinin Motif ve
Kompozisyon Özellikleri

muamelaatını ihtiva eden mukaat defteridir⁹. Bu belgeden o dönemde bölgede boyahanelerin olduğu anlaşılmaktadır.

Türkler göç ettikleri ve yaşadıkları her bölgede dokumacılık sanatını sürdürmüşlerdir. Bu nedenle Orta Asya'dan balkanlara kadar Türk kilim sanatının örneklerini görmek mümkündür. Türk boylarının yerleştikleri bölgelerdeki kültürle kaynaştıklarından kilimlerde de bu özellikleri görmek amacıyla iki ülke kilimlerini incelemek bu makalenin amacını oluşturmaktadır.

Balkanların fethiyle birlikte bölge ahalisinin Konya ve Karaman'dan gelen obalar olması bakımından Konya ve Bosna kilimlerinin desen bakımından karşılaştırılmalı değerlendirilmesi uygun olacaktır.

1. YÖNTEM

Araştırmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırma evreni Saraybosna ve Konya'da alan taramasında tespit edilen kilimlerdir. Örneklem olarak farklı motif özellikleri taşıyan 8 Bosna kilimi alınmıştır. Örneklem olarak alınan kilimler üzerinde motif, renk ve kompozisyon özellikleri incelenerek karşılaştırılmıştır.

2. BULGULAR VE YORUM

2.1. Araç Gereç ve Teknik Özellikler

Saraybosna ve Konya kilimlerinde iplik özellikleri incelendiğinde; atkı ve çözümlü iplikleri yün malzemeden ibaret olan geçmişte doğal boyalarla dokunan kilimler günümüzde fabrikasyon imalatı krom boyalı genelde yün olan ipliklerle dokunmaktadır. Araç olarak ıstar dokuma tezgâhı kullanılmaktadır.

Teknik olarak incelediğimizde; Bosna kilimlerinde sıklıkla ilikli kilim nadiren de farklı iplikle konturlama ve eğri atkılı kilim teknikleri kullanılırken, Konya kilimlerinde ise daha fazla teknik vardır. Bosna ve Konya kilimlerinde çözümlü sıklığı birbirine yakındır. Bosna kilimlerinde 10 cm'lik ende 21 ile 23 adet arasında çözümlü sıklığı vardır.

2.2. Konya ve Bosna Kilimlerinin Renk, Motif ve Kompozisyon Özellikleri

Bosna kilimleri genellikle geometrik hatlı motiflerle dokunmaktadır. Ancak bitkisel bezeme üslubuna uygun daha oval hatlı dokunan örneklerde vardır. Bucağı, el-parmak-tarak, göz, kurtağzı, bıçkır, hayat ağacı gibi

⁹ Aytaç, Ahmet ve İlbak, Merve, *Başbakanlık Osmanlı Arşiv'lerinde El Dokumalarına Dair Önemli Kayıtlar*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2014.

yanışlar kullanılmaktadır. Bunların yanı sıra nesneli bezemelerden faydalanılarak dokunan örneklerde vardır.

Örnek: 1

Fotoğraf: 2-3, Bosna kilimi.

Fotoğraf: 4, Konya kilimi detay (A. Aytaç arşivi)

Bosna kilim örneği su ve zemin kısmından oluşmuştur. Suda bitkisel bezeme kullanılmış zeminde ise bukağı motifi kullanılmıştır. Renk olarak her iki kilim örneğinde de kırmızı, mavi ve yünün doğal rengi tercih edilmiştir. Kompozisyon olarak iki örnekte de boyuna düzen içinde motif tekrarları yapılmıştır. Görülen bukağı yanışlarının benzer düzende Konya kilimlerinde de kullanıldığı görülmektedir.

Örnek: 2

Fotoğraf: 5, Bosna kilimi (F. Akpınarlı arşivi).

Fotoğraf: 6, Konya kilimi (A. Aytaç arşivi)

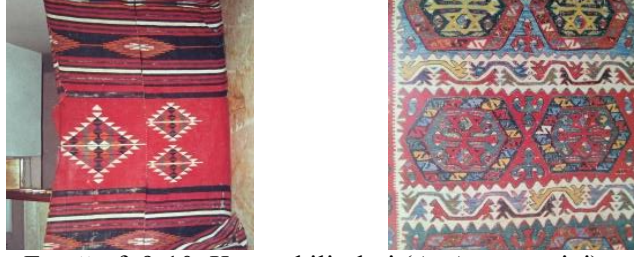
Bosna kiliminde beyaz renkli suda akrep figürleri, zeminde ise baklava biçimli madalyon yer almaktadır. Bosna kiliminin kenar suyundaki desenin birebir aynısını Konya kiliminde orta kompozisyon alanında kullanıldığı görülmektedir.

Ahmet Aytaç, Hatice Feriha Akpınarlı
Osmanlıdan Kalan Bir Gelenek: Bosna İle Konya Bölgesi Kilimlerinin Motif ve
Kompozisyon Özellikleri

Örnek: 3

Fotoğraf: 7-8, Bosna kilimleri (F. Akpınarlı arşivi).

Fotoğraf: 9-10, Konya kilimleri (A. Aytaç arşivi).

Bosna kilimlerinde sık görülen desen şemalarından birisi de beyaz sulu, kırmızı zeminli olup orta alanın dikdörtgen bölümlere ayrıldığı tasarımdır. Orta alanda da genellikle bıçkır yanlışları kullanılır.

Bosna kilimlerinin orta kompozisyon alanını dikdörtgen alanlara bölme alışkanlığının benzer yanlışlar kullanılarak yine aynı şekilde dikdörtgen alanlarda Konya kilimlerinde de kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Benzer desen şemasındaki her iki bölge kilimlerinde kullanılan zemin renklerinin kırmızı ve beyaz olduğu görülmektedir.

Örnek: 4

Fotoğraf: 11, Bosna kilimi.

Fotoğraf: 12-13, Konya kilimleri (A. Aytaç arşivi).

Bosna kilimlerinde genellikle kırmızı renkli orta kompozisyon alanında kullanılan bıçkır yanışının raport hali Konya Hotamış kiliminde de aynı renk ve düzen anlayışı ile görülmektedir.

Bıçkır yanışlı ili bölge kilimlerinde tek farkın suda kullanılan renkler ve yanışlar olduğu dikkati çekmektedir.

Örnek: 5

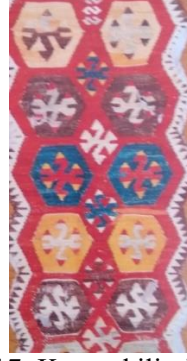
Fotoğraf: 14, Bosna kilimi.

Fotoğraf: 15, Konya kilimi detay (F. Akpınarlı arşivi).

Bosna kiliminde kullanılan bıçkır içerisindeki bukağı yanışı, Konya kilimlerinde de vardır. Bosna kilimlerinde bu şema genellikle suda beyaz, zeminde kırmızı rengin tercih edilirken Konya kilimlerinde renk genelde beyaz ya da krem tonlarında kullanılmaktadır.

Örnek: 6

Fotoğraf: 16, Bosna kilimi. Fotoğraf: 17, Konya kilimi detay (F. Akpınarlı arşivi).

Bosna kilimlerinde görülen kurtağzı yanışına, Konya kilimlerinde de sıklıkla rastlanmaktadır. Ancak Bosna kilimlerinde zemin dikdörtgen alanlara bölünlenerek bir raportlama ile motif kullanılırken Konya kilimlerinde zeminde serbest tekrar ile devam etmektedir. Renk bağlamında ise kırmızının her iki bölgede de dikkat çekici biçimde kullanıldığı ancak diğer renklerde Bosna'da koyu renk ve tonlar, Konya bölgesinde ise açık renk ve tonlar tercih edilmektedir.

Örnek: 7

Fotoğraf: 18, Bosna kilimi. Fotoğraf: 19, Konya kilimi detay (A. Aytaç arşivi).

Bosna kilimlerinde daha parlak ve canlı renklerle görülen bıçkır yanışlı kompozisyon düzenlemesinin benzeri Konya Hotamış kilimlerinde de vardır.

Bosna kilimlerinde daha canlı ve çok renk tercih edilirken Konya'da az renk vardır. Zeminin bölümlendirilmesi her iki bölgede de aynı şekilde kullanılmaktadır.

Örnek: 8

Fotoğraf: 20, Bosna kilimi. Fotoğraf: 21, Konya kilimi detay (F. Akpınarlı arşivi).

Bosna kilimlerinde orta kompozisyon alanında alt alta raport halde sıralanan dörtgen içerisindeki kurtağzı yanış düzeninin benzerleri Konya kilimlerinde de görülmektedir.

Bosna kiliminde zemine tek renk tercih edilirken Konya'da zemin kırmızı, beyaz şeklinde bölümlere ayrılarak kullanılmıştır. Sularda işse farklı bezemeler kullanılmaktadır.

SONUÇ

Özellikle bıçkır, kurtağzı ve bukağı yanışlı kompozisyonların şematik olarak her iki bölgede de çok benzediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Genelde zemin düzenlemesi ve yanışları birbirine çok benzerken suda farklı yanışlar kullanıldığı söylenebilir.

Bosna kilimlerinde renk sayısı daha fazla ve canlı renkler iken, Konya kilimlerinde renk sayısının daha az ve pastel tonlarda olduğu görülmektedir.

Araştırmaya konu olan Bosna kilimlerinin özellikle zemin desen yapısı, renk düzeni ve yanış (motif) karakteri ile Konya bölgesi kilimlerine çok benzediği sonucu kati olarak görülmektedir.

Ayrıca çözümlü sıklığı ve dokuma tekniklerinin de her iki bölgede de neredeyse aynı olduğu net olarak anlaşılmaktadır.

I. Sultan Murat Hüdevendigar ile başlayan Balkanların Türkleşmesi hareketi ile gittikleri her yere kültürlerini de götüren Türklerin bölgede kilim dokuma ile de etkileşim oluşturdukları bu benzerlikler ile ispat bulmaktadır.

Ahmet Aytaç, Hatice Feriha Akpınarlı
Osmanlıdan Kalan Bir Gelenek: Bosna İle Konya Bölgesi Kilimlerinin Motif ve
Kompozisyon Özellikleri

Bölgede yaşayan Boşnak kökenli insanların günümüzde kilim dokumayı devam ettirdikleri de anlaşılmış olup, yüzyıllar boyu Osmanlı idaresinde kalan Bosna bölgesinin kilim dokuma geleneğini o dönemlerde bölgeye gelmiş olan Türklerden öğrendikleri anlaşılmaktadır. Konya kilimleri ile olan benzerliklerde ise o dönemlerde Anadolu'dan bölgeye Karaman ve Konya civarından gelip yerleşen Türkmenlerin etkili olduğu öngörülebilir.

Başbakanlık Osmanlı arşiv kayıtlarında yer alan ve o dönemlerde Bosna bölgesinde yoğun bir dokumacılık faaliyetinin olduğunu destekleyen boyahane ve dokuma ile alakalı kayıtlar varılan sonucu desteklemektedir.

KAYNAKLAR

- Acar, Belkıs, Belpınar, *Kilim-Cicim-Zili-Sumak, Türk Düz Dokuma Yaygıları*, İstanbul, 1982.
- Akpınarlı, Feriha ve Yalçın, Mahmut, “Doğu Anadolu Halı Yastıklarındaki Motif Özelliklerinin İncelenmesi”, *III. Uluslararası Türk El Dokumaları /Tekstil ve Gelenekli Sanatlar Kongresi*. Konya: 2011, s. 271-278.
- Aytaç, Ahmet ve Bahargülü, Nurcan, “Osmaniye Karatepe’de Bir Kilim Kooperatifi”, *VII. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri*, Bakü, 2017, s. 229-234.
- Aytaç, Ahmet ve İlbak, Merve, *Başbakanlık Osmanlı Arşiv’lerinde El Dokumalarına Dair Önemli Kayıtlar*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- Onuk, Taciser, *Osmanlı’dan Günümüze Oyalar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. 2005.
- Ögel, Bahattin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. III, Ankara, 1978.
- Ölmez, Filiz Nurhan ve Çotaoğlu, Canan, Türkiye’de Tekstil Sanatı ve Kadın Sanatçılar. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, 2(2), s. 95-112.
- Soysaldı, Aysen ve Balkanal, Zeynep, Burdur’da Yapılan Bir El Dokuması İbecik Bezi”, *III. Uluslararası Türk El Dokumaları /Tekstil ve Gelenekli Sanatlar Kongresi*. Konya, 2011, s. 149-156.
- Yetkin, Şerare, *Türk Halı Sanatı*, Ankara, 1991.